

ДЕРИВАТИ З КОРЕНЕМ *-ВЕРХ-*: УКРАЇНСЬКО-ПОЛЬСЬКІ ПАРАЛЕЛІ

Тетяна Ястремська

Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України

Анотація. У статті проаналізовано слово *верх* в говірках південно-західного наріччя української мови, окреслено його фонетичні варіанти та семантичну структуру, а також укладено систему дериватів із коренем (*-верх-* (*-верш-*)), описано словотворчі, мотиваційні та семантичні особливості. Проведено паралелі функціонування слова *верх* та похідних утворень в аналізованих говірках та в говірках польської мови.

Ключові слова: фонетичні риси, семантика, словотвір, дериват

Дослідження, об'єктом яких є система дериватів, демонструють не тільки особливості словотвору, а й дають змогу проаналізувати семантичну структуру лексем та фонетичні риси¹. Джерелами дослідження слугували діалектні матеріали, які репрезентують говірки південно-західного наріччя української мови, передусім регіональні атласи, діалектні словники української та польської мов, записи діалектного мовлення.

ФОНЕТИКА

Слово *верх* (псл. *v^hгхъ) є загальнослов'янським [див.: ОЛА, к. 4 (*v/ыг/хъ)]. У говірках української та польської мов виявляємо значну кількість фонетичних варіантів, що насамперед пов'язане із відтворенням голосного [e], який реалізується як [и] ([и^o], [e^h]), [ê] та [a].

Як відомо, в говірках південно-західного наріччя фонемне розрізнення [e] та [и] часто зникає, фіксуємо паралельні форми і змішування виявів цих звуків², а саме:

[и] — бойк. *вирьх*, *вирьхь*, *вирх* [Он. I, 92, 107–108; Матіїв, 67–68; ОЛА, к.4], *вирьхняк* 'тс.' [Он. I, 108], *звирьх* 'додаток, доповнення', 'вище', 'вгорі'; 'понад' [Ibid. I, 299], *навиршняк* 'частина кросен' [Ibid. I, 462], *повирхі* 'зверху' [Ibid. II, 87]; гуц. *вирьх* [ОЛА, к.4], *вир*, *вирь* <чогось>

¹ Про фонетичні та семантичні особливості слова *верх*, а також словотворчий потенціал див.: Tetiana Yastremska, *The lexeme верх: its phonetic and semantic features, and derivative resources in south-western dialects of Ukrainian*, w: *LingVaria*, т. X (2015), № 1 (19), s. 221–239.

² Ф. Жилко, *Нариси з діалектології української мови*, Київ 1966, с. 53.

[КСГГ]; пок. *вірих* [Лесюк, 93], *вирьх* [ОЛА, к.4]; зак. *вирьх* [Саб., 37; ОЛА, к.4], *вирьхóm* ‘верхи (на коні)’ [Саб., 37], *довирьхá* ‘довёрху, до верхньої межі’ [Ibid., 68], *звирьхнинá* ‘сметана’ [Ibid., 121]; лемк. *vyr, ch* [Šišková: 175]; нддн. *вирхньік* ‘верхній камінь жорен’ [Шило, 70, 73], нддн.-пок. *виршóк* ‘вершина гори’ [ММАГ, 75]; бук. *навирих* <чогось> ‘прийм. поверх’ [БГ, 306]; пор.: пол. діал. *vurx* (*úurx*, *vúurx*, *vurk*, *úur^(x)*), *virx* (*vírk*, *virf*, *vir^(x)*), *úušx*, *úušk*, *úišx* [AJKLW I: m. 34; II: m. 173; AJPP: m.323];

[и^е], [e^и] — гуц. *ве^ирх*, *ве^ирє* [КСГГ]; бойк. *ви^ерх* [Он. I, 92; 107–108], *ви^ершóк* ‘вершина гори’ [ММАГ, 75], *нави^ершніяк* ‘верхній камінь жорен’ [Ibid., 52]; надс. *ве^ирхніяк* ‘тс.’ [Ibid.]; нддн. *ви^ерхньік* ‘накривка в масничці’ [Ibid.]; нддн.-бойк. *ви^ерхніяк* ‘тс.’ [Ibid.].

Звук [ê], який дослідники здебільшого називають «звуженим» (вказуючи на його позицію — перед м’яким приголосним⁴), «вузьким (перед наступним м’яким складом; етимологічне *e* як *й e з ь [...]* *e* стає вузьким)⁵) або «напруженим, дуже близьким до *и* (перед *p*)»⁶, засвідчено у формах: бойк. *вєрх* [Рабій, 86; ММАГ, 75]; зак. *вєрь*, *вєрх* [Паньк., 77], *вєрх* [Горбач П, 282]; надс. *вєрх* [ММАГ, 75]; лемк. *вєрх* [Зіл., 125, 130; Горбач КБ, 8]; *вєрхїўкы* ‘відходи під час обробки льону (конопель); клоччя’ [Горбач КБ, 8], *вєрхыўчáный* ‘зрібний («згрібний»), грубий (про полотно)’ [Ibid.], *вєрхнинка* ‘сметана’ [Ibid.], *вєрховаті* ‘тверднути («льодоватіти)»’ [Ibid. (*сніг вєрхїє*)], *завєршоваті (копу)* ‘вивершувати (копицю)’ [Ibid., 23], *навєрхник* ‘кужілка прядки («пряслиці)»’ [Ibid., 48].

Вимову [e] як [a] фіксуємо в південноволинських говірках, що, імовірно, зумовлено впливом польської мови⁷; пор.: зх.вол. *вáрхній* ‘запряжений зліва («зверху») (про коня) [Корзонюк, 81], *звáрху* ‘зліва (про місце запрягання коня)’: *Став гнідого в бурузьні, а кáруго — звáрху* [Ibid., 126]. Федот Жилко зазначив, що «у частині волинських говірок наголошений звук [e] вимовляється широким отвором ротової порожнини, а в сусідстві з сонорними, шиплячими і після губних та передньоязикових (перед сонорними) переходить в [a]: *зámлю, по сáлах, трáба*⁸; пор.: зх.вол. *вáприк* ‘веприк’, *варбá* ‘верба’, *вáришка* ‘вєрша’ [Корзонюк, 80–81] та ін.

В аналізованих говірках української мови зафіксовано унікальні форми, що репрезентують явище другого повноголосся, яке в українській

³ Відмінність у вимові [и^е] та [e^и] виявити складно; приклади подано за джерелом.

⁴ С. Рабій-Карпинська, *Бойківські говірки: Збірник статей*, Перемишль 2011, с. 82; Іван Зілинський, *Праці про говірки Лемківщини (від Попраду до Ослави)*, Горлиці 2008, с. 125 (*ver'x // vєr'x*).

⁵ І. Панькевич, *Українські говори Підкарпатської Русі і сумежних областей*, ч. 1, Прага 1938, с. 76.

⁶ О. Горбач, *Південнолемківська говірка й діалектний словник села Красний Брід бл. Меджилаборець (Пряшівщина)*, Мюнхен 1973, с. IV.

⁷ І. Панькевич, *Українські говори...*, с. 157–158; ОЛА, 143.

⁸ Ф. Жилко, *Нариси...*, с. 191.

мові є переважно діалектним⁹, зокрема: бук. *vérex*, *véres*: *Бирі véres сукні швідир* [БГ, 49], пок. *вірих* <чогось> [Лесюк, 93], гуц. *верешетітиси* 'верховодити, керувати, панувати; переважати' [ГГ, 35]. Поширення форми *verex* <сéбе" > наводить регіональний атлас Костянтина Германа (к. 33 «Сліди другого повноголосся») у покутських, буковинських говірках, а також у смузї перехідних гуцульсько-буковинських та буковинсько-подільських говорів [Герман І, к.33]; пор.: бук. *навирих* <чогось> 'поверх' [БГ, 306].

У системі приголосних виявлено насамперед зміни на рівні фонем /р/ та /х/.

Диференціація звука [р] за твердістю/м'якістю зумовлена історичними змінами й пов'язана із явищем другого повноголосся, адже редуковані після сонантів не були «позбавлені й фонетичного значення: вони відбивали позиційну м'якість чи твердість сонанта»¹⁰. Цікавим є припущення Івана Панькевича, що у групі слів на зразок *tört* збережені «сліди неповного звука по *r*», наприклад у словах *ver'ch*, *v|er'ba*, *c|er'koj*, де «*r* не лиш м'яке, но воно артикулюється повно до кінця із неповним звуком, подібним до *ь*»¹¹, таким чином пов'язуючи м'якість [р] із залишком давніх сполук *ьr*.

Звук [р] зберігає давню м'якість у багатьох карпатських говірках, «як слід (залишка) давнього *r*»¹², наприклад: бойк. *верьх* [Он. І, 92; 107–108; Торунь, 197; Рабій, 86; ММАГ, 75; Матіїв, 67–68; ОЛА, к. 4], гуц. *верьх*, *верь* [ЗА; КСГГ; ГГ, 35; Нерич, 35; Піпаш, Галас, 22; Горбач Б, 257; Герман І, к. 33; ОЛА, к. 4], лемк. *вєрьх* [Зіл., 125, 130; Горбач КБ, 8; Šišková, 175], зак. *верьх* [Паньк., 77; Саб., 37; ОЛА, к. 4], бук. *верьх* [БГ, 49, 396; Герман І, к. 33], пок. *вирьх* [ОЛА, к. 4].

Опрацьовані матеріали дають змогу виявити варіанти слова із [х']: бойк. *верхь*, *вирьхь* [Он. І, 92; 107–108], гуц. *верхь* [КСГГ; пор. *верхь кременистий* [Гол.: 378]], вол. *верхь* [ОЛА, к. 4]. У гуцульських говірках зафіксовано форму *верг* [КСГГ], де звук [х] одзвінчується.

Кілька прикладів репрезентує давнє чергування [х] – [с] як залишок II палаталізації в бойківських говірках у формі *по ви'рсіх* (Лос. pl.) [Он. І, 92; 107–108]; пор.: бук. *véres* [БГ, 49], гуц. заст. *вєрсь*: *Версь нєго перекінувь* [Гол., 394].

Чергування [х] – [ш], яке збережене в сучасній літературній мові, представляють у всіх аналізованих говірках деривати слова *верх*, наприклад: *вершетура* 'зрубана суха верхівка смереки чи ялини', *вєршиник* 'верхня частина маснички (накривка)', *вершиніц'є* 'місце на печі, де сушать

⁹ Детально див.: Тетяна Ястремська, *Збереження другого повноголосся в говірках південно-західного наріччя*, в: *TeKa Komisji polsko-ukraińskich związków kulturowych* [pod. red. M. Borciuch, L. Frolak], PAN OL, t.VII, Lublin 2012, s. 64–72.

¹⁰ *Історія української мови: Фонетика* [за ред. М. Жовтобрюха, В. Русанівського, В. Скляренка], Київ 1979, с. 183–184.

¹¹ І. Панькевич, *Українські говори...*, с. 157.

¹² С. Рабій-Карпинська, *Бойківські говірки*, с. 85–86; див. також: Іван Зілинський, *Праці про говірки Лемківщини...*, с. 130; Олекса Горбач, *Південнолемківська говірка...*, с. V; І. Панькевич, *Українські говори...*, с. 34, 143.

гриби, сливи, яблука', *vérшад'* 'верхів'я дерев', *вершнічок* 'верхня частина маснички (накривка)' та ін.

Гуцульські форми *вер*, *вир*, *верь*, *вирь*, *вер* [КСГГ; Горбач Б, 257; Герман І, к.33], спорадично бук. *вер* <*сéбе*^н> [Герман І, к. 33], імовірно, репрезентують явище апокопи, властиве, зокрема, гуцульським говіркам [пор.: Лесюк, 60].

СЕМАНТИКА

Діалектні матеріали дають змогу сформуванню семантичної структури слова *верх* (як іменник, прийменник та прислівник у говірках української мови, і тільки як іменник, за опрацьованими джерелами, у говірках польської), яке здебільшого слугує мотиваційною та дериваційною основою для творення дериватів.

верх¹ n

1) 'найвища частина, вершина, верхівка' (нддн., бойк., гуц., бук., зак., лемк.) [ЗА; Шух. IV, 252; Janów, 254; СГГРЯ, 167; Он. I, 92; 107–108; Торунь, 197; Турчин, 40; SŁ, 139; Горбач С, 8; Горбач П, 282]

// *pl.* 'верхів'я дерев' [СГГРЯ, 168]

// 'надстопова шкіра чобота, черевика' (лемк.) [Горбач КБ, 8]

■ пол. діал. *wierzch* (*wierch*, *wiechrz*, *wierzk*, *wirch*, *wirk*, *wirz*, *wyrch*, *werch*, *wirf*) 'верхівка (дерева, рослини тощо)', 'поверхня' [SGP, 115, 117–118; MSGP, 317], *wiyrch*, *wierch* 'верхня частина, верхівка'; 'верхня частина ярма'; 'зрубана верхівка хвойного дерева' [SGO, 581–582; SWGSP, 305], *v'urx* 'верхівка дерева' [AJKLW II, m. 172]

2) *pl.* 'гора' (гуц., зак., лемк., бойк.), 'вершина гори', 'верхня частина гір', 'гірський хребет' [КСГГ; ГС, 109; Гол., 394; Шух. IV, 252; Janów, 254; ГГ, 35; Піпаш, Галас, 22; Негрич, 35; СГГРЯ, 167; Он. I, 92; 107–108; Горбач Б, 257 («вершок гори»); Горбач П, 282 («верх гори»); SŁ, 139; Šišková, 175; Турчин, 40; Матіїв, 67]

// 'гірська місцевість' (бойк.) [Матіїв, 67–68]

// 'горбок' (бойк.) [ММАГ, 75]

■ пол. діал. *wierzch*, *wiérk* (*wirk*) 'гора', 'вершина гори' [SGP, 118; MSGP, 317; SGZ, 418], *wiyrch* 'гора; пагорб' [SGO, 581–582]

3) 'сметанка, вершки' (зак.) [Саб., 37]

4) 'накривка, покрішка' (гуц., лемк. (у *скрині*)) [КСГГ; Šišková, 175]

■ пол. діал. *wiyrch* 'накривка, покрішка' [SGO, 581–582], *úyřx* 'покрішка (у масничці)' [AJKLW I, m. 34]

5) 'пошивка, наволочка (на подушку)', 'чохол із тканини (на перину)': *вирьx* (на *зáголовок*, на *парніóx*, на *пáрну*) (зак., зак.-бойк.) 'пошивка' [ЛАЗО, к. 349]; *вирьx* (на *пéрину*, *пáрну*) (зак., зак.-бойк.) 'чохол із тканини (на перину)' [Ibid.]

■ пол. діал. *wierzch* ‘пошивка’ [SGP, 118]

6) ‘поле на горах і горбах’ (бойк.) [Он. I, 92; 107–108]

7) ‘дах, покрівля (будинку); купол, баня (церкви)’ (гуц., бойк., ндн., бук., лемк.) [КСГГ; ГГ, 35; Негрич, 35; Он. I, 92; 107–108; SL, 139; Šišková, 175; БГ, 49]

// ‘верхня частина будівлі разом з дахом’ (зак.) [Саб., 37]

// ‘верхня частина даху’ (лемк.) [Šišková, 175]

■ пол. діал. *wierzch* ‘верхня частна даху’ [SGP, 118]

8) ‘влада, керівництво; перевага’ (бойк., бук.) [Он. I, 107–108; Франко I, 215–216; Матіїв, 67–68; БГ, 49]; у складі словосполучень: *мати верх* ‘керувати, верховодити’, *втёрти верх* ‘збити пиху’ (бойк.) [Франко I, 216].

верх² ргг

1) виражає просторові відношення:

1а) вказує на місцезнаходження (‘над <кимось, чимось>’, ‘поверх <кого, чого>’) (гуц., пок., бойк.) [ГС, 22–23; СГГРЯ, 159; БГ, 49; Лесюк, 93; Он. I, 92]

1б) вказує на напрямок дії (‘зверху <на когось, щось>’) (зак., гуц.) [Саб., 37; СГГРЯ, 159]

1в) вказує на те, що розташоване за напрямком угору, перев. у напрямку до верхів’я, витоків річки (‘над <кимось, чимось>’) (гуц.) [ГС, 19–20; СГГРЯ, 159]

2) виражає кількісні відношення:

2а) позначає перевищення норми, міри (‘понад (міру), забагато’) (гуц., лемк., бойк.); пор.: з *верьхом* ‘із надлишком (про насипане, набране)’ (гуц.) [СГГРЯ, 167], *верх з міри* ‘понад (міру); забагато’; *почерез верьх* (гуц.), *через верх* (бойк.), *през верхы* (лемк.) ‘понад міру; забагато; через край’ [КСГГ; Франко I, 215; Турчин, 40]; *преливати ся през верхы* ‘переходити межі’ (лемк.) [Турчин, 40]; *переливати си чєрез верьх* ‘вилитися через край’ (гуц.) [СГГРЯ, 167]

2б) позначає перевищення певної кількості; понад, більше як (гуц.): *Вєрг метра мукї вхопив на плєчі; Рушникїї вишитих бїло ве"рх двацікь* [КСГГ]

3) виражає об’єктні відношення — вказує на предмети, особи, стосовно яких хтось чи щось займає панівне положення (‘над <кимось, чимось>’) (гуц.) [Мосора, 15 (*верх нас Господь*)].

верх³ adv

‘у напрямку вгору від землі; догори’ (бойк.): *Верх дном поставити* [Франко I, 216].

СЛОВОТВІР

Система дериватів у говірках південно-західного наріччя дуже розгалужена і репрезентує розмаїття фонетичних, семантичних та словотвірних особливостей. Найбільшу групу дериватів формують іменники (50), а також прикметники (11), дієслова (15), прислівники (16) та прийменники (10)¹³.

У статті зосередимо увагу на похідних утвореннях, зафіксованих у говірках південно-західного наріччя української мови (укр.) та в діалектах польської мови (пол.), зокрема:

укр. *вѣрхні́к*, *вѣрхні́к* *n* 1) 'верхня частина маснички' (ндс.) [ММАГ, 65; Пшеп., 186]; 2) 'верхній камінь жорен' (нддн., лемк.) [ММАГ, 52; SŁ, 139]

пол. *wierchnik* *n* 1) 'верхня частина маснички' [SGO, 582; SGP, 118; MSGP, 317]; 2) 'верхня частина (упряжі, ярма)' [SGO, 582]; 3) 'верхня частина гончарного кола' [MSGP, 317]

укр. *вѣрхні́ц'а* *n* 1) 'верхня частина; верх' (нддн.) [Шило, 70; Гол., 394]; 2) 'пошивка, наволочка (на подушку, перину)' (гуц., зак.) [ЛАЗО, к. 349–350]

пол. *wierzchnica* *n* 'верхня частина маснички' [SGP, 118]

укр. *вурхн'ák* (*верхн'ék*, *верхн'ák*) *n* 1) 'верхній камінь жорен' (нддн., бойк., лемк., ндс.) [Гол., 394; Шило, 70, 73; Он. I, 108; Пиртей, 39; ММАГ, 52]; 2) 'верхня частина гончарського круга' (нддн., гуц.) [Шило, 70, 73; Шух. II, 260]; 3) 'верхня частина маснички, маслоробки (накривка)' (нддн., бойк., зак.) [ММАГ, 65; Горбач П, 282; Он. I, 108]; 4) 'верхня дошка стола; стільниця' (бойк.) [Он. I, 108; Гол., 394]

пол. *wierzchniak* *n* 'верхній камінь жорен' [SGP, 118]; укр. *верш'ék*, *верші́ак*, *верш'úk* *n* 1) 'верхня частина чогось; верхівка, верх' (гуц.) [Шух. II, 276; ГС, 110, 181; СГГРЯ, 168]; 2) 'верхівка дерева (перев. хвойного)' (гуц.) [ЗА; Горбач Б, 257; ГС, 110; СГГРЯ, 168; Janów, 256; Жеґуц, Піпаш, 29; Піпаш, Галас, 22; Неґрич, 35]; 3) 'вершина гори' (гуц.) [Горбач Б, 257]; 4) 'гострий кінець коси, ножа тощо' (гуц.) [ГГ, 35; ГС, 110]; 5) 'верхній сніп на полукіпку' (гуц.) [ГГ, 35]; 6) 'плетені шкарпетки без стопи' (гуц.) [ГС, 110]

пол. *wierszek*, *wierszyk*, *wyrsek* *n* 1) 'вершина (гори)' [SGP, 116]; 2) 'зрубана верхівка хвойного дерева' [SGO, 582]

укр. *вѣрхні́ст'* *n* 1) 'верхня частина чогось; поверхня' (пд.-зх.) [Гол., 394]; 2) 'влада, управління' (пд.-зх.) [Ibid.]

пол. *wyrchność*, *wierhność* *n* 'влада, управління' [SGO, 582; SGZ, 417]

укр. *вѣрхі́вец'*, *вѣрхóвец* *n* 1) 'житель гір; горянин' (гуц.) [Піпаш, Галас, 22; ГС, 109]; 2) (*вѣрхóвѣц*) 'вершник' (нддн.) [Шило, 70]

пол. *wierchowiec*, *wyrchowiec* *n* 1) 'верхівка дерева' [SWGSP, 305; SGZ, 418]; 2) 'зрубана верхівка хвойного дерева' [SGO, 582]; 3) 'верхня частина даху' [AJKLW VIII, m. 666]

¹³ Детально див.: Tetyana Yastremska, *The lexeme верх...*

укр. *верхівина* *n* 1) 'високогірна місцевість' (гуц.) [ЗА; Піпаш, Галас, 22]; 2) 'гірські райони Закарпаття' (зак.) [Саб., 36]; 3) *вл.н.* 'с. Верховина Івано-Франківської області' (гуц.) [ЗА; ГС, 383]

пол. *wierzchowina*, *ver'ovina n* 'верхівка дерева' [SGZ, 418]

укр. *звѣрхник* *n* 1) керівник, начальник (пд.-зх.) [Гол., 591]; 2) 'верхня дошка стола; стільниця' (пд.-зх.) [Ibid.]

пол. *wierzchnik* *n* 'верхня частина маснички, накривка' [MSGP, 317, 360]

укр. *верховати*, *верховати*, *вѣрхувати* *v* 'бути головним, керувати; верховодити' (гуц., нддн.) [Janów, 254; ГС, 109–110; Осташ, 387]

пол. *wierchować* *v* 'бути головним, керувати; верховодити' [SWGSP, 305; SGP, 115]

укр. *вершити* *v* 1) 'укладати верх (перев. копиці)' (гуц., зак.) [КСГГ; ГГ, 35; Саб., 37]; 2) 'наповнювати доверху або із надлишком' (гуц., зак.) [ГГ, 35; Саб., 37]

пол. *wierszyć* *v* 'бути головним, керувати; верховодити' [SGP, 116]

укр. *вѣрхній*, *вѣрхній adj* 1) 'верхній' (пд.-зх.) [ММАГ, 52; Шило, 160; Он. I, 92, 108; Торунь, 197; Матіїв, 68; Негрич, 35; SŁ, 139]; пор. *вѣрхні(у)й камінь* (нддн., бойк., пок., лемк.) 'верхній камінь жорен' (лемк.) [ММАГ, 52; Шило, 160, 232; SŁ, 139]; *вѣрхня пірниця*, *вѣрхня пірянка* 'наволочка на подушку', 'наволочка на перину' (зак.) [ЛАЗО, к. 349–350; пор.: *пірянка ніжня* 'напірник'; 2) 'запряжений зліва (про коня) (зх.вол.) [Корзонюк, 81]

пол. *wyrchni*, *wierhni*, *wierchny* 1) *adj* 'верхній; зовнішній' [SGO, 582; SGP, 115, 118]; 2) *n* 'керівник, начальник' [SGZ, 418]

укр. *верховій* *adj* 1) 'гірський' (бойк., гуц.) [Он. I, 92; ГС, 110; Мосора, 15]; 2) 'явний, легко помітний, зовнішній' (бойк.) [Он. I, 92]

пол. *wierhowy*, *vier'ouy adj* 'гірський' [SGZ, 417–418]

укр. *верховатий* *adj* 1) 'повний, переповнений; із верхом' (бойк., гуц., пок.) [Он. I, 92; ГС, 110; ГГ, 35; Негрич, 35; СГГРЯ, 168; Лесюк, 92]; 2) 'стрімкий, спадистий' (гуц.) [Жегуц, Піпаш, 29]

пол. *wyrchowaty* *adj* 'повний, переповнений; із верхом' [SGO, 582]

укр. *верховато* *adv* 'дуже повно' (гуц.) [ГГ, 35; СГГРЯ, 167]

пол. *wyrchowato* *adv* 'дуже повно' [SGO, 582].

Отже, деривати, зафіксовані в південно-західних говірках української мови та в діалектах польської, часто мають аналогічну семантику, як-от: укр. *вѣрхнік*, пол. *wierzchnik* – 'верхня частина маснички'; укр. *верхняк*, пол. *wierzchniak* – 'верхній камінь жорен', укр. *верхніст*, пол. *wyrchność* – 'влада, управління', укр. *верховати*, пол. *wierchować* – 'бути головним, керувати', укр. *верховій*, пол. *wierhowy* – 'гірський'; укр. *верховатий*, пол. *wyrchowaty* – 'переповнений' тощо. Деякі з назв номінують різні поняття, проте неодмінно вказують на верхню частину чогось чи на розташування зверху; наприклад: укр. *верховець* 'горянин, житель гір' – пол. *wierchowiec* 'верхівка дерева'; укр. *верхівина* 'високогірна місцевість' – пол. *wierzchowina* 'верхівка дерева'; укр. *звѣрхник* 'керівник начальник', 'поверхня стола' –

пол. *zwierzchnik* ‘накривка маснички’; укр. *вершійти* ‘укладати верх (перев. копиці)’, ‘наповнювати доверху або із надлишком’ – пол. *wierszyć* ‘бути головним, керувати; верховодити’).

УМОВНІ СКОРОЧЕННЯ

adj. – прикметник, *adv.* – прислівник, *n* – іменник, *prep* – прийменник, *v* – дієслово; *бойк.* – бойківські говірки, *бук.* – буковинські говірки, *вол.* – волинські говірки, *гуц.* – гуцульські говірки, *зак.* – закарпатські говірки, *зх.* – західно..., *лемк.* – лемківські говірки, *нддн.* – наддністрянські говірки, *ндс.* – надсянські говірки, *пд.* – південно..., *пд.-зх.* – говори південно-західного наріччя, *пок.* – покутські говірки, *поліс.* – поліські говірки.

ЛІТЕРАТУРА

- Горбач О., *Південнолемківська говірка й діалектний словник села Красний Брід бл. Меджилаборець (Пряшівщина)*, Мюнхен 1973.
 Жилко Ф., *Нариси з діалектології української мови*, Київ 1966.
 Зілинський І., *Праці про говірки Лемківщини (від Попраду до Ослави)*, Горлиці 2008.
Історія української мови: Фонетика [за ред. М. Жовтобрюха, В. Русанівського, В. Складенка], Київ 1979.
 Панькевич І., *Українські говори Підкарпатської Русі і сумежних областей*, ч. 1, Прага 1938.
 Рабій-Карпинська С., *Бойківські говірки: Збірник статей*, Перемишль 2011.
 Шевельов Ю., *Історична фонологія української мови* [пер. з англ.], Харків 2002.
 Ястремська Т., *Збереження другого повноголосся в говірках південно-західного наріччя*, „TeKa Komisji Polsko-Ukraińskich Związków Kulturowych”, 2012, t. 7, s. 64–72.
 Yastremska T., *The lexeme верх: its phonetic and semantic features, and derivative resources in south-western dialects of Ukrainian*, w: *LingVaria*, R. X (2015), № 1 (19), s. 221–239.

СПИСОК СКОРОЧЕНЬ

- БГ – *Словник буковинських говірок* [за заг. ред. Н.В. Гуйванюк], Чернівці 2005.
 ГГ – *Гуцульські говірки. Короткий словник* [за ред. Я. Закревської], Львів 1997.
 Герман – Костянтин Герман, *Атлас українських говірок Північної Буковини*, т. I: Фонетика і фонологія, Чернівці 1995.
 ГС – Наталія Хобзей, Тетяна Ястремська, Оксана Сімович, Ганна Дидик-Меуш, *Гуцульські світи. Лексикон*, Львів 2012.
 Гол. – Яків Головацкий, *Матеріали для словаря малорусского наречия*, w: *Науковий збірник Музею української культури у Свиднику*, Пряшів 1982, т. 10, с. 311–612.
 Горбач Б – Олекса Горбач, *Південнобуковинська гуцульська говірка й діалектний словник с. Бродина, повіту Радівці*, w: *Гуцульські говірки: Лінгвістичні та етнолінгвістичні дослідження*, Львів 1997, с. 247–364.
 Горбач КБ – Олекса Горбач, *Південнолемківська говірка й діалектний словник села Красний Брід бл. Меджилаборець (Пряшівщина)*, Мюнхен 1973.

- Горбач М – Олекса Горбач, *Південна буковинсько-покутська говірка с. Милешовець бл. Радовець*, w: Олекса Горбач, *Зібрані статті*, т. VIII, *Історія мови. Діалектологія. Лексикологія*, Мюнхен 1997, с. 324–375.
- Горбач П – Олекса Горбач, *Марамороська говірка й діалектний словник с. Поляни над р. Русковою (Румунія)*, w: Олекса Горбач, *Зібрані статті*, т. V, *Діалектологія*, Мюнхен 1993, с. 176–323.
- Горбач С – Олекса Горбач, *Південноволинська говірка й діалектний словник села Ступно, кол. повіту Здовбунів*, Мюнхен 1973.
- Жегуц, Піпаш – Іван Жегуц, Юрій Піпаш, *Словник гуцульського говору в Закарпатті*, Мюнхен 2001.
- ЗА – Записи авторки.
- Зіл. – Іван Зілінський, *Праці про говірки Лемківщини (від Попраду до Ослави)*, Горлиці 2008.
- Корзонюк – М. Корзонюк, *Матеріали до словника західноволинських говірок* [підгот. до друку П. Гриценко, Н. Прилипка], w: *Українська діалектна лексика*, Київ 1987, с. 62–267.
- КСГГ – Картотека *Словника гуцульських говірок* [зберігається в Інституті українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України (Львів)].
- ЛАЗО – Йосип Дзєндзелівський, *Лінгвістичний атлас українських говорів Закарпатської області УРСР*, т. 1–3, Ужгород 1958–1993.
- Лесюк – Микола Лесюк, *Мовний світ сучасного галицького села (Ковалівка Коломийського району)*, Івано-Франківськ 2008.
- Матіїв – Микола Матіїв, *Словник говірок Центральної Бойківщини*, Київ–Сімферополь 2013.
- ММАГ – *Матеріали зібрані за Квестіонаром для збирання матеріалу для мовного атласу Галичини*, w: *Studia nad dialektologią ukraińską i polską (z materialów W. Katedry języków ruskich UJ)* [oprac. M. Karaś], Kraków–Warszawa 1975.
- Мосора – *Словар гуцульський зібраний Михайлом Мосорою 1885–1896*, рукопис [зберігається в архіві І. Франка у Києві. – №3/100].
- Негрич – Микола Негрич, *Скарби гуцульського говору: Березові*, Львів 2008.
- ОЛА – Я. Басара (ред.), *Общеславянский лингвистический атлас: Серия фонетико-грамматическая*, вып. 3: *Рефлексы *ьr, *ьr, *ьl, *ьl*, Warszawa 1994.
- Он. – Михайло Онишкевич, *Словник бойківських говірок*, ч. 1–2, Київ 1984.
- Осташ – Роман Осташ, Любов Осташ, *Словник говірки села Стриганці Тисьменицького району Івано-Франківської області*, w: *Діалектологічні студії. 9: Запозичення та інтерференція* [за ред. П. Гриценко, Н. Хобзей], Львів 2010, с. 347–410.
- Паньк. – Іван Панькевич, *Українські говори Підкарпатської Русі і сумежних областей*, ч. 1, Прага 1938.
- Пиртей – Петро Пиртей, *Короткий словник лемківських говірок* [упор. Є. Турчин], Івано-Франківськ 2004.
- Піпаш, Галас – Юрій Піпаш, Борис Галас, *Матеріали до словника гуцульських говірок (Косівська Поляна і Росішка Рахівського району Закарпатської області)*, Ужгород 2005.
- Пшеп. – Марія Пшепюрська-Овчаренко, *Мова українців Надсяння*, Перемишль 2007.
- Рабій – Софія Рабій-Карпинська, *Бойківські говірки: Збірник статей*, Перемишль 2011.
- Саб. – Іван Сабадош, *Словник закарпатської говірки села Сокирниця Хустського району*, Ужгород 2008.
- СГГРЯ – Марія Астаф'єва, Ганна Воронич, *Словник гуцульських говірок Річки та Яворова*, кн. 1, Івано-Франківськ 2014.
- СУМ – *Словник української мови*, т. I–XI, Київ 1970–1980.
- Торунь – С.Л. Николаев, М.Н. Толстая, *Словарь карпатоукраинского торуньского говора (с грамматическим очерком и образцами текстов)*, Москва 2001.
- Турчин – Євгенія Турчин, *Словник села Тилич на Лемківщині*, Львів 2011.
- Франко – *Галицько-руські народні приповідки* [збір., упор. і поясн. І. Франко]: у 3 т., Львів 2006–2007.

- Шило – Гаврило Шило, *Надністрянський регіональний словник*, Львів–Нью-Йорк 2008.
- Шух. – Володимир Шухевич, *Гуцульщина*, ч. I–V, Львів 1899–1908.
- AJKLW – *Atlas języka i kultury ludowej Wielkopolski* [pod red. Z. Sobierajski, J. Burszta], t. I–II, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk 1979, t. VIII, Poznań 1994.
- AJPP – *Atlas językowy polskiego Podkarpacia* [pod red. M. Małecki, K. Nitsch], cz. II, Kraków 1934.
- Janów – Jan Janów, *Słownik huculski* [oprac. i przygot. do druku J. Rieger], Kraków 2001.
- MSGP – *Mały słownik gwar polskich* [pod red. J. Wronicz], Kraków 2010.
- SGO – Kaś J., *Słownik gwary orawskiej*, t. 2, Kraków 2011.
- SGP – Karłowicz J., *Słownik gwar polskich*, t. 6, Kraków 1911.
- SGZ – Zborowski J., *Słownik gwary Zakopanego i okolic*, Zakopane–Kraków 2009.
- SŁ – Janusz Rieger, *Słownictwo i nazewnictwo Łemkowskie*, Warszawa 1995.
- Šišková – Růžena Šišková, *Areálová studie slovní zásoby rusínských nářečí východního Slovenska. Diferenční slovník*, Praha 2009.

THE DERIVATIVES OF THE ROOT *-BEPX-*: UKRAINIAN-POLISH PARALLELS

Summary. The paper is an attempts to analyze the word *вєрх* ('a top') in the dialects of the south-western dialect of the Ukrainian language, to describe its phonetic variants and a semantic structure, and to construct a system of the derivatives with the root (*-вєрх-* (*-вєрш-*)), to represent derivational, motivational and semantic features. To compare derivatives of the root *-вєрх-* (*-wierzch-*) in the Ukrainian and Polish dialects.

Key words: phonetic features, semantics, derivation, derivative